

KOPIOSTO RY:N LAUSUNTO LUONNOKSESTA HALLITUKSEN ESITYKSEKSI OPIVELVOLLISUUSLAIKSI JA ERÄIKSI SIIHEN LIITTYVIKSI LAEIKSI

Kopioisto ry

Kopioisto ry on esittävien taiteilijoiden, tekijöiden ja kustantajien tekijänoikeusjärjestö, jonka jäsenenä on 45 luovan alan järjestöä. Kopioisto käsittelee alla lausuntopyynnön kohteena olevan luonnoksen keskeisiä kohtia tekijänoikeuslainsäädännön näkökulmasta.

Tekijän yksinoikeudet paremmin huomioon avoimen oppimateriaalin yhteydessä

Toisen asteen maksuttomuuden toteuttamiseksi esitys kannustaa julkaisemaan julkisin varoin tuotettavat oppimateriaalit Avointen oppimateriaalien kirjastossa ja käyttämään CC-BY -lisenssiä, jotta aineisto olisi edelleen muokattavissa (sivu 86). Esityksessä siis edellytetään, että opettajien tulisi tehdä avointa oppimateriaalia ja jakaa sitä vastikkeettomasti vapaaseen käyttöön CC-BY -lisenssillä Avointen oppimateriaalien kirjastossa. CC-BY -lisenssi sallii muun muassa lisensoidun aineiston muokkaamisen ja jopa kaupallisen käytön.

Tekijänoikeuslain mukaan tekijänoikeus tuottaa tekijälle oikeuden määrätä teoksesta muuttamattomana ja muutettuna, samoin kuin käännöksenä tai muunnelmana. Nämä oikeudet ja tekijänoikeudessa vallitseva sopimusvapaus on otettava lähtökohdaksi myös oppimateriaalia koskevia suosituksia laadittaessa.

Tekijänoikeuden luovutuksen tulee olla oppimateriaalin tekijöille vapaaehtoista ja oppimateriaalin käyttöoikeuksista on voitava sopia hankekohtaisesti. Jos julkisin varoin rahoitetuissa hankkeissa tuotetut materiaalit halutaan saada keskitetysti Avointen oppimateriaalien kirjastoon, tulee tässä yhteydessä sallia muitakin lisenssimalleja käytettäväksi ja myös materiaaleja, jotka on hankittu toisenlaisilla lisensseillä tai käyttöoikeuksilla. Julkisin varoin kehitetyn ja ylläpidetyn Avointen oppimateriaalien kirjaston perustaminen ja edistäminen ei voi perustua siihen, että tekijät pakotetaan käyttämään yhtä ja ainoaa lisenssimallia, tässä tapauksessa CC-lisenssiä. Tämä vaatimus tarkoittaisi oleellista tekijöiden sopimusvapauden kavennusta, mikä ei sovi julkisen vallan käytön yhteyteen.

Materiaalin käyttö ei-kaupallisessa opetuskäytössä tulisi voida sallia myös (esimerkiksi sivuston omissa käyttöehdoissa taikka materiaalin yhteydessä) siten, ettei samalla ole pakko antaa lupaa myös aineiston vastikkeettomaan kaupalliseen käyttöön. Esimerkiksi CC-BY -lisenssillä julkaistua aineistoa voi kuka tahansa laittaa maksulliseen aineistopankkiin tai osaksi jotakin toista kaupallista materiaalia kysymättä tekijöiltä lupaa ja maksamatta korvausta tai osuutta myyntituotoista.

Tekijä voi antaa tarvittavat käyttöoikeudet oppimateriaaliin myös niin, ettei samalla ole pakko luovuttaa muokkausoikeutta ja sallia kaupallista käyttöä. CC-lisenssi ei ole tässä

yhteydessä millään tavoin ainoa vaihtoehto, saati välttämätön. Avoimesti saatavilla olevan oppimateriaalin ei tarvitse olla vapaasti ja vastikkeetta muokattavissa ja käytettävissä kaupallisesti taikka jaettu CC-lisenssillä. Oppimateriaalin tekijöitä ei saa pakottaa luopumaan tekijänoikeuksistaan ja jakamaan tekemänsä oppimateriaalit vastikkeettomasti CC-lisenssillä.

Valtio ei voi laissa tai lain esitöissä edellyttää oppimateriaalin tekijöitä luopumaan oikeuksistaan käyttämällä tiettyä CC-lisenssiä eikä etenkin CC-BY -lisenssiä, joka sallii teoksen muokkaamisen ja kaupallisen käytön. Kopiosto saa usein opettajilta kysymyksiä sellaisissa tilanteissa, joissa opettajalle on vasta jälkikäteen selvinnyt, että CC-lisenssi on sallinut hänen tekemänsä materiaalin vapaan kaupallisen käytön eikä opettajalla ole ollut tästä aavistusta.

Tekijänoikeus on tekijän perusoikeuksiin kuuluva oikeus, jonka rajoittamisesta tulee tehdä asianmukainen arviointi. Jokaisella tulee olla vapaus valita, haluaako jakaa materiaaliaan, ja millaisia käyttöoikeuksia haluaa materiaaliinsa myöntää. Julkisin varoin ylläpidetyn valtakunnallisen materiaalipankin tulee sallia materiaalin tallettaminen ja käyttöoikeuden myöntäminen ei-kaupalliseen opetuskäyttöön myös muulla käyttöluvalla kuin CC-lisenssillä.

Tekijänoikeuteen kuuluu olennaisesti oikeus saada kohtuullinen korvaus tekijänoikeuden luovutuksesta. Kuten Opettajien ammattijärjestö OAJ on todennut 9.6.2020 julkaistussa tiedotteessaan¹, opettajan työnkuvaan ei kuulu oppimateriaalin valmistaminen työnantajan käyttöön. Siksi avoimeen käyttöön tulevien oppimateriaalien tekijöille kuuluu korvaus oppimateriaalin tekemisestä. OPH:n rahoittamissa hankkeissa oppimateriaalin tekijät ovat joutuneet luovuttamaan tekijänoikeuksia ilman kohtuullista korvausta. Hankkeissa on erotettava toisistaan työkorvaus ja korvaus tekijänoikeuden luovuttamisesta.

Tekijänoikeuksien hallitseminen on ollut hankkeissa mukana olleille opettajille haasteellista. Koska opettajien on täytynyt jakaa tekemänsä oppimateriaalia CC-BY -lisenssillä, opettajat eivät ole kyenneet liittämään oppimateriaaliinsa esimerkiksi riittävän laadukasta kuvitusta tai videota, koska hankkeissa ei ole varattu riittävästi määrärahoja laadukkaiden sisältöjen hankkimiseen siten, että oppimateriaalin saisi lisensoida CC-BY -lisenssillä.

Opettajat ovat kokeneet haasteelliseksi Avointen oppimateriaalien kirjastossa myös sen, että kirjastoon luotuihin oppimateriaaleihin saattaa olla luvattomasti liitetty esimerkiksi sellaista kuvamateriaalia tai sisältöä, jonka käyttöön ei ole hankittu tarvittavia muokkaus- ja edelleenluovutus-oikeuksia CC-lisenssin liittämiseksi materiaaliin. Monissa hankkeissa käytetään ammattikuvittajien kuvitusta eikä tällaisten kuvitusten jakaminen CC-lisenssillä ole sallittua, ellei siitä ole nimenomaisesti sovittu kuvittajan kanssa. Oikeudesta muokata teosta ja luovuttaa tekijänoikeus teokseen eteenpäin pitää sopia tekijän kanssa nimenomaisesti eivätkä ammattikuvittajat yleensä anna tällaisia oikeuksia omille töilleen. Kopioston tietoon on myös tullut tilanteita, joissa oppimateriaalissa on käytetty luvattomasti toisten tekemää sisältöä, ja materiaalia on jaettu edelleen luvattomasti CC-lisenssillä. Vastuu tällaisesta käytöstä on sekä luvattomalla käyttäjällä että jälkikäyttäjällä. Tämä luo opettajille epävarmuutta siitä, voiko luottaa siihen, että aineiston laatija on hankkinut tarvittavat oikeudet tekijältä tai laatinut kokonaan itse kaiken sisällön.

¹ <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/oaj-oppivelvollisuuslaki-ei-lahellekaan-valmis/?fbclid=IwAR1KGvvl7E-v-vN6S-g-pC8dLVnTGxlzLPxc-OtM60mrNJvNptreDBH3PI>.

Opetusmateriaalien tekemisessä ja jakamisessa tulee huomioida tekijänoikeudet, ja tarvittavat kopiointi- ja muut tekijänoikeusluvut tulee olla hankittuna. Laissa, hankkeiden rahoituspäätöksissä tai koulutuksen järjestäjien työsopimuksissa tai muilla sopimuksilla ei saa velvoittaa opettajia ja opetusmateriaalien tekijöitä luopumaan tekijänoikeuksistaan vastoin tahtoaan ja vastikkeetta. Omien materiaalien tekemisen ja jakamisen muiden käyttöön täytyy perustua vapaaehtoisuuteen ja siitä tulee tekijälle maksaa asianmukainen työ- ja tekijänoikeuskorvaus.

Oppikirjojen lainaamisesta koulutuksen järjestäjien ja oppilaskuntien lainaamoista tulee maksaa lainauskorvausta

Esityksessä todetaan, että oppimateriaalien kustannustasoon vaikuttaisi osaltaan se, miten hyvin koulutuksen järjestäjät pystyisivät hyödyntämään kirjastoja ja lainaamoita, erilaisia tapoja luoda ja käyttää avoimia oppimateriaaleja ja mahdollisuuksia e-kirjojen lainaamiseen (sivu 86). Esityksen mukaan yksi mahdollisuus vähentää oppikirjakustannuksia olisi hyödyntää nykyistä laajemmin kirjastoja ja mahdollistaa laajemmin etenkin e-kirjojen lainaaminen, ja esimerkiksi koulutuksen järjestäjien yhteinen e-kirjasto mahdollistaisi sen, että useamman oppilaitoksen opiskelijat voisivat hyödyntää samoja kirjoja (sivu 99).

Tekijänoikeuslain mukaan tekijällä on oikeus saada lainauskorvausta tekemänsä teosten lainauksesta yleisistä ja korkeakoulukirjastoista. Lainauskorvauksen tulisi myös kattaa erilaiset esimerkiksi koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten oppilaskuntien kirjastot ja lainaamot. Oppikirjojen tekijöille tulee maksaa heille lain mukaan kuuluvaa lainauskorvausta teosten lainaamisesta eli myös tällaisesta oppikirjojen lainaamisesta ja siksi tällaiset lainat tulee sisällyttää lainauskorvausoikeuden piiriin.

Oppikirjojen kustantajat tuottavat usein oppimateriaalista myös digitaaliset e-kirjat. E-kirjojen lainaaminen koulutuksen järjestäjien omista kirjastoista edellyttää sopimuksen tekemistä tekijänoikeudenhaltijoiden eli useimmiten kustantajien kanssa. Oppikirjojen kustantajat ovat luoneet yhteistyössä yleisten kirjastojen ja kurssikirjastojen kanssa jo pitkään käytössä olleet lisenssimallit ja käytännöt digitaalisten kurssikirjojen lainaamisen mahdollistamiseksi. E-kirjoja on mahdollista hankkia kirjastolisensseillä kirjastoihin lainattavaksi. Toimivat lainausmallit digitaalisten kurssikirjojen lainaamiseen ovat olleet korkeakoulukirjastoissa käytössä jo vuosia, ja malleja voidaan hyödyntää ja kehittää myös toisen asteen koulutuksen järjestäjille toimiviksi ratkaisuksi.

Oppimateriaalien lainaamisessa ja siitä sopimisessa on tärkeää huomioida tekijänoikeuslaki ja tekijöiden oikeus lainauskorvaukseen. Tekijänoikeuslakia tulee muuttaa siten, että koulutuksen järjestäjien, oppilaskuntien ja muiden vastaavien tahojen kirjastot ja lainaamot tulevat lainauskorvauksen piiriin painettujen oppikirjojen osalta. Lainauskorvauksen määrärahaa on korotettava tarvittavilta osin. Oppikirjojen lainaamiseen on varattava tarvittavat määrärahat budjettiin oppilaitosten omien kirjastojen lainauskorvausten maksua varten.

Tekijänoikeudella suojattujen teosten, kuten oppikirjojen, vastikkeellinen vuokraus ei ole sallittua lain nojalla vaan se edellyttää tekijän suostumusta.

Opiskelijoiden yhdenvertaisuus vaarantuu hajanaisen oppimateriaalin takia

Opiskelijoiden alueellinen yhdenvertaisuus, laadukas koulutus ja tasa-arvo vaarantuvat, jos koulutuksen järjestäjä ohjataan säästämään oppimateriaalihankinnoissa ja käyttämään maksuttomia digitaalisia materiaaleja tai velvoittamaan opettajia tekemään itse tarvittavat opetusmateriaalit. Toistaiseksi maksuttomat oppimateriaalit ovat lähinnä kustannettua

oppimateriaalia täydentäviä materiaaleja eivätkä riitä yksinään takaamaan laadukasta ja opetussuunnitelman mukaista opetusta. Sopivien oppimateriaalien puuttuminen voi aiheuttaa eriarvoisuutta niin oppilaitosten välillä kuin samankin oppilaitoksen sisällä eri oppiaineiden välillä.

Vaarana on, etteivät kunnat ja koulutuksen järjestäjät pysty takaamaan opiskelijoille laadukasta, ajantasaista ja opetussuunnitelman mukaista oppimateriaalia kaikissa oppilaitoksissa koko maassa. Yksittäiset hankkeet maksuttoman oppimateriaalin luomiseksi eivät riitä asianmukaisen oppimateriaalin tuottamiseen. Hankkeiden oppimateriaaleja ei päivitetä, vaan sisällön ajantasaisuuden ja opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisuuden tarkistaminen jää yksittäisen opettajan vastuulle. Yhdenvertainen, tasa-arvoinen ja laadukas koulutus ja opetus voivat vaarantua ilmeisellä tavalla, jos koulutuksen järjestäjällä ei ole riittäviä varoja maksuttoman koulutuksen toteuttamiseen ja säästöt kohdistuvat esimerkiksi kustannetun oppimateriaalin hankintaan.

Maksuttoman toisen asteen koulutukseen on varattava riittävä rahoitus kustannettujen oppimateriaalien hankkimiseen jokaiselle opiskelijalle tasavertaisesti oppilaitoksesta ja kunnasta riippumatta. Kuntien ja koulutuksen järjestäjien taloudellisista eroista ei saa aiheutua alueellista tai oppilaitoskohtaista epäyhdenvertaisuutta opiskelijoiden välille. Kaikille opiskelijoille on turvattava laadukkaat oppimateriaalit, jotka toimivat yhdenvertaisen opetuksen ja opetussuunnitelman jalkauttajina.

Opiskelijoiden tuottamien oppimateriaalien tekeminen edellyttää tarvittavia lupia ja koulutusta

Esityksen mukaan omien oppimateriaalien tuottaminen verkostoissa ja osana opiskelijan oppimisprosessia on yleistä etenkin ammatillisessa koulutuksessa (sivu 86).

Oppimateriaalin tuottaminen opiskelijoiden itsensä tekemänä edellyttää, että oppimateriaaliin sisällytettävään materiaaliin on hankittu tarvittavat käyttö- ja kopiointiluvat. Kopioiston kopiointilupaa varten tulee varata riittävästi määrärahaa budjettiin, koska myös opiskelijat kopioivat tekijänoikeudella suojattua oppimateriaalia osaksi itse tekemäänsä oppimateriaalia.

Opiskelijoille itselleen voi myös syntyä tekijänoikeuksia tekemäänsä sisältöön. Opiskelijalla on samalla tavalla tekijänoikeus luomaansa sisältöön kuin muillakin tekijöillä. Opiskelijan tekijänoikeuksia tulee kunnioittaa eikä opiskelijoita voida velvoittaa antamaan laatimaansa oppimateriaalia muiden opiskelijoiden tai koulutuksen järjestäjän käyttöön. Osana omaa oppimisprosessia materiaalin tuottaminen on eri asia kuin oppimateriaalin teettäminen opiskelijoilla muiden käyttöön osana ”oppimisprosessia”. Opiskelijat tulee opettaa huomioimaan muiden tekijänoikeuksia omassa tuottamisessa, mutta myös ymmärtämään, millaisia oikeuksia heille itselleen syntyy, jotta he osaavat pitää omista oikeuksistaan kiinni.

Maksuttoman toiseen asteen kustannuksissa on otettava huomioon tekijänoikeus

Laskettaessa toisen asteen maksuttomuudesta aiheutuvia kustannuksia ja sitä varten varattavia määrärahoja mukaan tulee laskea maksuttomasta oppimateriaalista tekijöille maksettavat tekijänoikeuskorvaukset. Oppimateriaalin tekijöillä on oikeus saada kohtuullinen korvaus tekijänoikeuden luovutuksesta heidän tekemiensä materiaalien lisäämiseksi Avointen oppimateriaalien kirjastoon tai muutoin materiaalin saattamisesta käytettäväksi. Oppikirjojen lainaaminen koulutuksen järjestäjien omista kirjastoista tulee saattaa lainauskorvauksen piiriin, joten myös lainauskorvaus tulee ottaa huomioon

varattaessa määrärahoja toisen asteen maksuttomuuden toteuttamiseen valtion budjetissa.

Lausunnon keskeinen sisältö

Kopioiston lausunnon keskeinen sisältö on seuraava:

- Valtion tulee kunnioittaa tekijöiden oikeuksia ja sopimusvapautta. Oppimateriaalin tekijöiden ei voida edellyttää valtion taholta laissa, lain esitöissä tai muilla määräyksillä luovuttavan tekemäänsä materiaalia vapaaseen käyttöön CC BY-lisenssillä, joka sallii materiaalin muokkaamisen ja kaupallisen käytön. Oppimateriaalin tekijöiden on voitava valita myös muun käyttöoikeuden myöntäminen laatimansa materiaalin käyttöön.
- Oppikirjojen lainaamisesta opetuksen järjestäjien tai oppilaskuntien omista kirjastoista tai lainaamoista tulee maksaa tekijälle lainauskorvausta.
- Opiskelijan itsensä tuottaman oppimateriaalin tekeminen edellyttää Kopioiston kopiointilupaa ja riittävää tekijänoikeudellista osaamista.
- Opiskelijoiden tasa-arvo ja alueellinen yhdenvertaisuus sekä opetuksen laatu ja opetussuunnitelmanmukaisuus uhkaavat vaarantua, jos koulutuksen järjestäjiä ohjataan säästämään oppimateriaalihankinnoissa ja käyttämään maksuttomia digitaalisia materiaaleja tai velvoittamaan opettajia tekemään itse tarvittavat opetusmateriaalit.
- Toisen asteen maksuttomuuteen osoitettavissa määrärahoissa on huomioitava tekijöiden oikeus korvauksiin tekijänoikeudella suojattujen teostensa käytöstä.

Valtteri Niiranen
Kopioisto ry:n toimitusjohtaja
15.6.2020

Lisätietoja: toimitusjohtaja Valtteri Niiranen, 09 4315 2300 ja valtteri.niiranen@kopioisto.fi.